

І.Б. Газдайка-Василишин,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального
права та кримінології ЛьвДУВС

УДК 343.7

**СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ У СКЛАДАХ
НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ:
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ**

Аналізуються норми чинного кримінального закону України в частині, що стосується суспільно небезпечних діянь у складах некорисливих злочинів проти власності; досліджуються окремі проблемні питання, які пов'язані із даною тематикою та пропонуються способи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне право України, некорисливі злочини проти власності, суспільно небезпечне діяння.

И.Б. Газдайка-Василишин

**ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНЫЕ ДЕЯНИЯ В СОСТАВАХ
НЕКОРЫСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ:
ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ**

Анализируются нормы действующего уголовного закона Украины в части, касающейся общественно опасных деяний в составах некорыстных преступлений против собственности; исследуются отдельные проблемные вопросы, связанные с этой тематикой и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: уголовное право Украины, некорыстные преступления против собственности, общественно опасное деяние.

I.B. Gazdayka-Vasylyshyn

**SOCIALLY DANGEROUS ACTS IN ESSENTIAL ELEMENTS
OF NON-MERCENARY CRIMES AGAINST PROPERTY:
PROBLEMATIC ASPECTS**

The norms of criminal law of Ukraine that relate to socially dangerous acts in essential elements of non-mercenary crimes against property are analyzed; problematic aspects

related to this issue are investigated and ways of addressing the problem are suggested.
Keywords: Criminal Law of Ukraine, non-mercenary crimes against property, socially dangerous act.

Постановка проблеми. Суспільно небезпечне діяння, як відомо, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого складу злочину. Тому жодних сумнівів не викликає важливість точного та науково обґрунтованого опису цієї ознаки у нормах кримінального закону. Проте, чинна редакція статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за некорисливі злочини проти власності, потребує удосконалення, зокрема і в частині опису суспільно небезпечних діянь згаданих складів злочинів.

Стан дослідження проблеми. Ознаки об'єктивних сторін некорисливих злочинів проти власності зазвичай виступають предметом наукового аналізу в межах дослідження усіх суспільно небезпечних посягань на власність. Окремі аспекти цієї проблематики знайшли своє відображення, зокрема, у працях Р.О. Боднарчука, А.І. Бойцова, В.А. Владімірова, Л.Д. Гаухмана, М.Й. Коржанського, Ю.І. Ляпунова, П.С. Матишевського, В.О. Навроцького, В.І. Плохової, О.М. Плютіної, А.В. Сакур, С.О. Солодовнікова, О.М. Шаріпова. **Метою** даної статті є пошук шляхів подолання проблемних ситуацій, які виникають у зв'язку із недосконалим формулюванням норм кримінального закону в частині, що стосується суспільно небезпечних діянь у складах некорисливих злочинів проти власності.

Виклад основного матеріалу. Суспільно небезпечні діяння, що характеризують об'єктивні сторони складів злочинів, передбачених ст.ст. 194 та 196 КК України мають низку спільних рис. Обидві вказані статті передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна. Як «знищення», так і «пошкодження» є термінами, що вказують одночасно на дві ознаки об'єктивної сторони цих складів злочинів: і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки.

Трактування понять "знищення" та "пошкодження" в теорії кримінального права характеризується певними відмінностями. Зasadничо усі ці спроби можна поділити на дві групи. До першої групи, при цьому, відносяться трактування знищення та пошкодження майна через застосування слів "доведення", "приведення". Наприклад, М.І. Мельник знищення майна визначає як доведення його до повної

непридатності щодо його цільового призначення, внаслідок якого майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність; пошкодженням майна визнає погіршення якості, зменшення цінності або доведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан [9, 546]. А.І. Бойцов зазначає, що аналізовні поняття "знищення" полягає в приведенні предмета до повної непридатності, в результаті чого він повністю втрачає свої споживчі чи інше цільове призначення; пошкодження проявляється в приведенні предмета до такого стану, який суттєво чи тимчасово перешкоджає його використанню, знижує його споживчі властивості, обмежує його господарське призначення, але не виключає можливості відновлення початкового стану за умови відповідних витрат праці та матеріалів"[2, 758].

Наведені думки, безумовно, відображають низку ознак, що характерні для понять "знищення" та "пошкодження" майна. Проте, доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Тому більш обґрунтованими видаються позиції авторів, віднесені нами до другої групи. Вони проявляються в трактуванні знищення та пошкодження майна через вказівку на протиправний вплив на це майно. Необхідність такої вказівки, на нашу думку, обумовлена не лише специфікою кримінально-правового тлумачення згаданих понять, але й недосконалістю чинного кримінального закону. Адже ч.1 ст. 194 КК України передбачає відповідальність за "умисне знищення або пошкодження чужого майна" і не містить вказівки на протиправність, незаконність таких дій. Тому, при буквальному тлумаченні цього положення, під ознаки злочину формально підпадуть і випадки законного знищення чи пошкодження майна. Для усунення цієї прогалини на рівні доктринального тлумачення ряд авторів включає ознаку протиправності до характеристики понять "знищення" та "пошкодження" майна. Зокрема, М.І. Бажанов, М.І. Панов, В.В.Сташис, В.Я.Тацій вважають, що знищення – це протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність; пошкодження – це протиправний вплив на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його

використання за цільовим призначенням [5, 150; 6, 522]. А.В. Сакун пропонує під знищенням розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить майно повністю непридатним стосовно його цільового призначення; під пошкодженням – протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на якийсь час до непридатності стосовно його цільового призначення [10, 6]

Такі дефініції є більш вдалимими з огляду на чинне формулювання диспозицій статті 194 КК України, оскільки вказують не лише на результат (приведення майна до певного стану), але й, в першу чергу, на спосіб досягнення цього результату (протиправний вплив на майно). Адже річ може втратити свої споживчі властивості та економічну цінність не лише внаслідок незаконного знищення або пошкодження, але й під час добросовісного використання в результаті зношування, амортизації. Першочергово це стосується споживних речей, які внаслідок одноразового їх використання знищуються або припиняють існувати у первісному вигляді. Окрім того, майно може бути знищене чи пошкоджене правомірно, на певних законних підставах. Зокрема, Цивільний кодекс України передбачає такі можливі випадки правомірного знищення чужого майна: знищення тиражу газети, книги тощо, якщо у них порушене особисте немайнове право фізичної особи (ч. 2 ст. 278 ЦК України); знищення реквізованого майна (ч. 3 ст. 353 ЦК України); знесення самочинного будівництва (ч. 4, 7 ст. 376 ЦК України).

Окремої уваги заслуговує визначення знищення майна, запропоноване Р.О. Боднарчуком: «під знищенням чужого майна слід розуміти – кримінально-протиправний вплив, внаслідок якого чужому майну заподіюється шкода, воно перестає фізично існувати (наприклад, вибух у балонах газу) або продовжує своє існування зі зміненою формою, будовою, структурою чи формулою (наприклад, отруєне вино у бочках), що обумовлює подальшу неможливість відновлення (ремонт, реставрації тощо) його властивостей та якості, а цінність, мінова та споживча вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини, шляхом використання цього майна за його цільовим призначенням втрачається повністю й назавжди (повна постійна непридатність), майно втрачає здатність до відокремлення від природного середовища (вилитий

в море спирт) чи відновлення (ремонту) заново шляхом вкладення праці людини, її коштів та матеріалів, власник же чи інший законний володілець позбавляється, як права власності на майно, так і можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися майном, тому воно випадає з економічного обігу, як таке [1, 60]. Як видається, за своїми сутнісними ознаками це визначення практично нічим не відрізняється від наведених вище, проте через надмірну деталізацію окремих ознак цього поняття, дефініція є надто громіздкою та обширною. Дана дефініція не позбавлена тавтологій, що є неприпустимими при визначенні понять, зокрема після вказівки на втрату майном своєї споживної вартості йдеться про втрату ним здатності задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини, шляхом використання цього майна за його цільовим призначенням (а це одна і та ж ознака). Єдиною перевагою дефініції, запропонованої Р.О. Боднарчуком, на нашу думку є вказівка на припинення права власності, як наслідок знищення майна. Адже згідно з п.4 ч.1 ст. 346 Цивільного кодексу України знищення майна є однією із підстав припинення права власності.

Отже, підсумовуючи викладене, можна запропонувати наступні визначення аналізованих понять: **знищення майна** – це протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу та (або) економічну цінність, а право власності на майно припиняється; **пошкодження майна** – це протиправний вплив на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживні властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за цільовим призначенням.

На відміну від умисного та необережного знищення або пошкодження майна, які відносяться до матеріальних складів злочинів, погроза знищення майна, передбачена ст. 195 КК України, відноситься до формальних, а точніше кажучи, до так званих "усічених" або "урізаних" складів злочинів. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 195 КК України, є суспільно небезпечне діяння – погроза знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

У науці кримінального права поняття погрози тлумачиться по-різному. О.О.Крашенінніков класифікує усі висловленні з цього приводу думки на такі чотири

групи: 1) погроза – це один із видів примусу; 2) це форма насильства; 3) це виявлений назовні злочинний намір та 4) спосіб впливу на психіку людини [4, 19-20]. Найбільш поширеною та вірною, на наш погляд, є друга із перелічених позицій, яка тлумачить погрозу як вид (чи форму) психічного насильства, що полягає в залякуванні особи заповіданням певної шкоди. Таке залякування не обов'язково повинне супроводжуватись примусом до певної (теперішньої чи майбутньої) поведінки, воно може бути пов'язане і з минулими діями потерпілого. Отже, погроза – це не обов'язково примус. Обов'язковими для погрози, як видається, є два елементи, виділені Левертовою Р.А.: здатність погрози впливати на психіку потерпілого та наявність у ній елемента залякування [7, 34].

Не слід ототожнювати погрозу знищення майна з висловленням наміру знищити чуже майно. Це різні за змістом поняття. Далеко не кожний висловлений винним намір знищити майно є підставою кримінальної відповідальності. Кримінально-правовій кваліфікації підлягає лише такий висловлений назовні намір знищити майно, який доведений до його власника чи законного володільця, особи, у віданні чи під охороною якої знаходиться це майно, іншої особи, яка зацікавлена у його збереженні. Також це повинен бути намір знищити майно лише певним, зазначеним у диспозиції ст.195 КК України, способом – шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

Окрім цього, такий намір повинен сприйматися потерпілим, як реальний. Реальність погрози для потерпілого означає усвідомлення ним того, що небезпека заповідання шкоди, якою погрожує винний, може стати дійсністю. Реальність погрози ж для винного зовсім не означає, що він дійсно має намір її виконувати. Достатньо, щоб він вважав, що залякування, яке він застосовує, сприймається потерпілим як таке, що цілком може бути реалізоване. Отже, погроза знищити майно – це не обов'язково реальний намір вчинити знищення майна; це активні дії, спрямовані на залякування потерпілого, вчиняючи які винний може і не мати в дійсності наміру привести погрозу до виконання.

Таким чином, погроза знищення майна, як злочин, передбачений ст. 195 КК України, – це вид психічного насильства, виражений у доведенні до потерпілого наміру знищити його майно загальнонебезпечним способом, який впливає на психіку

потерпілого з метою його залякування, спричинення у нього стану страху, що свідчить про реальне сприйняття доведеної загрози.

За ступенем визначеності змісту погрози поділяються на визначені, невизначені та завуальовані [11, 21]: 1) визначеною є погроза, в якій чітко виражений намір спричинити конкретну шкоду потерпілому; 2) при невизначеній погрозі характер можливих дій винного для потерпілого не ясний, чіткого уявлення про них він не має; 3) при завуальованій погрозі погроза "маскується" під начеб-то правомірні дії, але з урахуванням місця та часу вчинення дій, кількості винних, характеру предметів, які вони використовують, суб'єктивного сприйняття потерпілим вчинюваних дій можна зробити висновок про наявність погрози.

Погроза, відповідальність за яку встановлена ст. 195 КК України, повинна бути визначеною. При цьому, для вирішення питання кваліфікації дій винного за ст. 195 КК України важливе значення має не лише конкретизація шкоди, якою винний погрожує потерпілому (доведення майна до повної непридатності щодо використання його за призначенням та припинення права власності на це майно), але й конкретизація способу заподіяння цієї шкоди (як загальнонебезпечного). Як уже зазначалось вище, у випадку, коли спосіб знищення майна не визначений, не конкретизований у висловленій погрозі, склад злочину, передбачений ст. 195 КК України, відсутній.

Отже, погроза, як суспільно небезпечне діяння, передбачане ст. 195 КК України, за способом виразу може бути різною, проте за характером та змістом вона повинна бути визначеною та реальною.

У науці кримінального права зроблено неодноразові спроби систематизувати ознаки реальності погрози. Не вдаючись до детального аналізу цих спроб, зазначимо що, на наш погляд, усі ознаки реальності погрози слід поділяти на дві групи: 1) ті, що характеризують суспільно-небезпечне діяння (зміст, форма погрози, час, місце, спосіб, обстановка виразу погрози, її інтенсивність тощо); 2) ті, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим.

Окремого аналізу потребує питання реальності "спеціальних" видів погроз знищення майна. Йдеться, зокрема, про випадки, коли погроза знищення майна вчиняється щодо певного кола потерпілих. Проблемність питання реальності таких

погроз полягає у тому, що конструкції ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України, які передбачають відповідальність за погрозу знищення майна, вчинену щодо працівника правоохоронного органу; державного чи громадського діяча; службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок; судді, народного засідателя чи присяжного; захисника чи представника особи (або їх близьких родичів), не містять формулювання "якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цих погроз". Відсутність такої вказівки у законі створила підґрунття для теоретичного висновку про те, що ознака реальності не є обов'язковою для об'єктивної сторони даних "спеціальних" видів погроз. Таким чином, низка вчених визнають цілком достатнім для притягнення особи до кримінальної відповідальності встановлення самого факту погрози, незалежно від наявності підстав побоюватись її здійснення: "будь-яка погроза на адресу представників судової та правоохоронної влади недопустима, оскільки при цьому порушуються інтереси потерпілого і підривається авторитет влади"[3, 8].

Але при такому необґрунтованому, на наш погляд, трактуванні відбувається перехід до об'єктивного ставлення у вину, ігнорується соціальна зумовленість кримінально-правової заборони даних діянь, створюється абсурдна можливість засудження особи за висловлювання, зроблені нею мимохідь, жартома тощо. Базуючись на цих аргументах, низка вчених проходить до кардинально протилежної точки зору – "необхідно встановлювати факт наявності у потерпілого підстав побоюватись здійснення погрози, оскільки лише в цьому випадку винний підлягає відповідальності" [4, 128; 8, 37; 12, 16]. На нашу думку, таке розуміння є іншою "крайністю", адже воно призводить до надання обов'язкового статусу ознаці, яка відсутня у диспозиції аналізованих кримінально-правових норм, тобто до застосування кримінального закону за аналогією.

"Золота середина" при вирішенні цієї проблеми, як видається, полягає у наступному. Аналізовані "спеціальні" види погрози знищення майна є кримінально караними в силу соціальної значущості професійної чи громадської діяльності окремих потерпілих. Кожна із згаданих вище норм кримінального закону передбачає, в якості обов'язкової ознаки складу злочину, зв'язок діяльності потерпілого із висловленими на його адресу погрозами. На наш погляд, власне у такому зв'язку і

проявляються реальні підстави побоюватись здійснення цих погроз. Цей зв'язок є однією із ознак реальності погрози, вище віднесеної мною до другої групи – "тих, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим". При відсутності ж такого зв'язку між діяльністю потерпілого та висловленими на його адресу погрозами, відсутній "спеціальний" склад погрози знищення майна, а для кваліфікації таких погроз за "загальною" нормою, що міститься у ст. 195 КК України, необхідно встановити наявність інших, згаданих вище, ознак їх реальності.

Висновки, яких досягнуто в ході даного дослідження, можуть бути покладені в основу правотворчої діяльності, а також слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок, що стосуються кримінально-правової характеристики некорисливих злочинів проти власності.

Література:

1. Боднарчук Р. О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України) // Форум права. – 2011. – № 3.
2. Бойцов А.И. Преступления против собственности. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002.
3. Зайцев В., Курченко В., Павлова Л. Закон СССР «Об ответственности за неуважение к суду в действии // Советская юстиция. – 1991. - № 13.
4. Крашенинников А.А. Угроза в уголовном праве России: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Ульяновск, 2002.
5. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
6. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – К.: Ін Юре, 2003.
7. Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Омск, 1978.
8. Ляпунов Ю.И. Ответственность за неуважение к суду // Социалистическая законность. – 1990. № 11.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. 9-те вид., переробл. Та допов. – К.: Атіка, 2012.
10. Сакун А.В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна. Автореф. дис. к.ю.н. – К., 2010.
11. Сердюк Л.В. Особенности уголовно-правовой оценки угрозы убийством // Советская юстиция. – 1986. - №8.
12. Чучаев А.И. Преступления против правосудия: научно-практический комментарий. – Ульяновск, 1997.